

ILGŪJŲ IR TRUMPŪJŲ NAUDININKO FORMŲ VARTOJIMO XVI A. LDK REFORMATŲ LIETUVIŠKUOSE RAŠTUOSE SANTYKIS

Kęstutis Dambrauskas

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38

LT-76352 Šiauliai

El. paštas: kes.dambrauskas@gmail.com

Įvadas

XV a. Mažojoje Lietuvoje (Prūsijos hercogystėje) lietuviškas knygas pirmieji spausdinti pradėjo reformatai. LDK lietuviški reformatų leidiniai pasirodė tik XVI a. pabaigoje, kai Merkelis Petkevičius (1598 m.) išvertė ir išspausdino *Katekizmq.* Po dviejų metų (1600 m.) pasirodė vadinamoji Jokūbo Morkūno *Postilė*. Pastarosios vertimo autorystės klausimas iki šiol yra atviras. Svarstoma, kad trečioji *Postilės* dalis galėjo būti atspausdinta vėliau už kitas dvi (Zinkevičius 1988, 202), ir jos vertėjas galėjo būti kitas asmuo. Tikėtina, kad prie vadinamosios Morkūno *Postilės* (ar jos dalies) vertimo galėjo prisidėti Merkelis Petkevičius. Minėtas hipotezes patvirtinti arba paneigti būtų galima, atlikus nuodugnią kalbinę XVI a. LDK reformatų lietuviškų tekstų analizę. Įprastai identifikuojant leidinio autorystę, tiriamasis šaltinis būna anoniminis, kiek rečiau – autorius žinomas, tačiau abejojama jo autoryste. „Anksčiau pareiktų spėjimų apie veikalo kilmę, tradiciškai įsigalėjusios nuomonės apie autorystę nepripažinimas <...> vadinamas *atateze*“ (Subačius 2001, 208). Kalbinės ar kitokio pobūdžio analizės metu išryškėjusios aplinkybės gali liudyti, kad autorius yra kitas asmuo.

Senųjų lietuviškų raštų morfologijos ypatybės yra dažnas kalbininkų tyrimo objektas, tačiau kiek mažiau dėmesio sulaukia archajinės naudininko formos. Įžvalgų apie daugiskaitos naudininko formas su galūne *-mis* savo darbuose yra pateikę Peter Arumaa (1933) ir Jonas Kazlauskas (1968). Milda Lučinskienė (1998) yra aptarusi morfologinių formų kaitos ypatybes Jono Jaknavičiaus evangelijų leidimuose. Autorė palygino 1674 m. ir 1705 m. Evangelijų leidimus ir pastebėjo kai kurių morfologinių formų kaitą. Darbe didžiausias dėmesys skirtas daugiskaitos naudininkui ir postpoziciniams vietininkams. Vilma Šilaikienė (2004) aprašė Konstantino Sirvydo *Punktų sakymų* I dalies daiktavardžio ir būdvardžio morfologiją. Ilona Ružaitė (2005) palygino Konstantino Sirvydo *Punktų sakymų* I ir II dalies daiktavardžio ir būdvardžio morfologiją. Autorė aiškino, kokią įtaką Sirvydo veikalui turėjo jo darbo talkininkai, pirmiausia Jonas Jaknavičius. Apžvelgė *Punktų sakymų* II dalies daiktavardžių ir būdvardžių kamienus, formas (tarp jų ir naudininko), tebevartojamas ar

nebevartojamas bendrinėje kalboje ar tarmėse. Apie naudininkų formų vartoseną senuosiuose lietuvių raštuose savo darbuose rašė Sonata Vaičiakauskienė (2004), Dalia Jakulytė (2012). Tačiau iki šiol netirtas ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų vartojimas XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose. Lietuvių kalbotyros darbuose gana retai atliekami gretinamieji kelių senųjų XVI–XVII a. morfologinių kalbos tyrimai, kurie padėtų išryškinti ankstyvosios lietuvių rašytinės kalbos morfologijos bruožus, tiriamų autorių kalbos ypatybes, prisidėtų prie autorystės nustatymo tyrimų (*MP* atvejais). Todėl pravartu išsiaiškinti, koks naudininko formų vartojimo santykis XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose.

XVI–XVII a. lietuvių raštuose vartotos ilgosios ir trumposios naudininko formos. Senosios lietuvių raštijos kalbos vardažodžių fleksija, pasak Jono Palionio, laikytina vyriškosios giminės būdvardžių, skaitvardžių, įvardžių ir dalyvių vienaskaitos naudininko galūnė *-mui* (Palionis 1967, 114) ir nesutrumpėjusi daugiskaitos naudininko galūnė *-mus*. Vardažodžiai, įvardžiai ir dalyviai senuosiuose lietuvių raštuose turėdavo ir išlaikydavo ir dabartinei lietuvių kalbai būdingą trumpąją naudininko galūnę *-ui* arba *-u*. Naudininko formos su trumposiomis galūnėmis pramaišiu su formomis, išlaikiusiomis ilgąsias archajines galūnes *-mui* ir *-mus*, vartojamos ir XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose. Straipsnio tikslas – aptarti, koks trumpųjų ir ilgųjų naudininko formų vartojimo santykis Merkelio Petkevičiaus *Katekizme* (toliau *PK*) ir vadinamojoje Jokūbo Morkūno *Postilėje* (*MP*). Tiriant ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų vartojimo ypatumus, siekiama prisidėti prie *Postilės* autorystės nustatymo tyrimo. Tiriamoji medžiaga rinkta iš *PK*, pirmųjų 100 *MP* I dalies puslapių ir *MP* III dalies. Darbe taikomi aprašomasis ir lyginamasis tyrimo metodai. *PK*, *MP* I ir III dalies naudininko formos nuosekliai lyginamos tarpusavyje. Tiriamųjų šaltinių medžiaga taip pat lyginama su svetimkalbiais originalais. Norėta pasižiūrėti, kokios originalo konstrukcijos yra verčiamos naudininko konstrukcijomis.

Ilgųjų (archajinių) naudininko formų vartojimo santykis

Archajinių naudininko formų vartojimas XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose iki šiol nėra tyrinėtas. Palionis (1967, 118) teigia, kad pilnesnė daugiskaitos galūnė *-mus* XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose buvo gyvesnė negu vienaskaitos naudininko galūnė *-mui*. Nustačius ilgųjų (archajinių) vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykį *PK* ir *MP*, būtų galima patvirtinti arba paneigti teiginį, kad XVI a. LDK reformatų lietuviškiems raštams būdingos tokios pat archajinio naudininko formų vartojimo tendencijos, kaip ir daugumai to meto leidinių.

Daugiausia naudininko formų vartojama *MP III* dalyje (2517x), kur kas mažiau *MP I* dalyje (1022x) ir *PK* (683x). Kalbant apie ilgąsias naudininko formas, *MP III* dalyje (1674x) jos aptinkamos beveik keturis kartus dažniau negu *MP I* dalyje (479x). Mažiausia ilgųjų naudininko formų rasta *PK* (223x).

1 lentelė. *PK*, *MP I* ir *MP III* dalyse vartojamos naudininko ilgosios (archajinės) formos

Forma	<i>PK</i>	<i>MP I</i> dalis	<i>MP III</i> dalis
Vns. naudininkas su galūne <i>-mui</i>	42	144	776
Dgs. naudininkas su galūne <i>-mus</i>	181	335	898

Aptariant archajinio naudininko vienaskaitos ir daugiskaitos formų vartojimą, reikia paminėti, kad šaltiniuose dažniau vartojamos daugiskaitos naudininko su galūne *-mus* formos. Kaip teigia Zinkevičius (1980, 211), lietuvių kalbos galūnėje *-amus* slypi senovinis kamiengalis *-a-<*-ō-* ir galūnė *-mus*. Trumposios formos ilgainiui iš vartosenos išstūmė ilgąsias. Anksčiausiai trumpieji variantai įsigalėjo lietuvių kalbos vakariniuose ir rytiniuose plotuose (Zinkevičius 1987, 180). Tiriamuose šaltiniuose vartojamų daugiskaitos naudininko su galūne *-mus* formų santykis skirtingas: *PK* minėtų formų rasta mažiausiai, *MP I* dalyje jų vartojama beveik du, o *MP III* dalyje – beveik keturis kartus daugiau. Remiantis Palioniu (1967, 118), pilnesnė daugiskaitos galūnė *-mus* XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose buvo gyvesnė, negu vienaskaitos naudininko galūnė *-mui*, pvz.: o atlays *iumus* bayfuma ruftibes ľawo pagaley žadeimu ľawu *PK* 28_{20–22} / y obpnści *wam* łrogość gniewu ľwoiego *PK* 28_{21–22}; O iáy *iumus* kas ka ľakis / biłokit: iog ia wiełpáts prywáľá *MP I* 1^v_{11–12} / A iełliby *wam* kto co rzekł / tedy mowćie / iż Pan tego potrzebuie *RP I* 2_{15–16}; ába *Daltaramus* / ába bagocżiumis / ába *kokiemus* iżdumoimamus ľwieta to *MP III* 15_{17–19} / ábo *doktorom* / ábo bogacżom / ábo *iákimkolwiek* wymyślacżom źwiátá tego *RP III* 29_{12–13}.

Vienaskaitos, kaip ir daugiskaitos, naudininko formų su galūne *-mui* daugiausiai vartojama *MP III* dalyje – beveik penkis kartus daugiau negu *MP I* dalyje, atitinkamai *PK* pavartotos tik 42 ilgosios vienaskaitos naudininko formos, pvz.: Ał wienok *tamuy* teyp tikiu / kad žiamey givenanciu *PK* 54_{16–17} / Ale ia wżdy przed fie wierze / iże w źiemi żywiacych *PK* 54_{17–18}; O ľmutna tatai buwo giełme *ánámuy* neturtingam gáľunu *MP I* 27_{6–8} / O ľmetnaż to byľá piołnká *onemu* nedżnemu mocarżowi

RP¹ I 56₁₅₋₁₆; O iau cżionáy teipág žinok tikráy / iog *iamuy* teipag wis átbuľáy MP III 16₂₉₋₃₀ / A tu iuż też pewnie wiedz iż mu fie też wbytko wlpák RP III 31₁₇₋₁₈.

PK ir *MP* I dalyje dominuoja daugiskaitos naudininko ilgosios formos, tuo tarpu *MP* III dalyje vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus* vartojimo santykis yra panašus.

Trumpųjų naudininko formų vartojimo santykis

Senuosiuose lietuvių raštuose vartotos trumposios naudininko formos su galūnėmis *m*, *-ui* (*-u*), *-ai* (*-ei*) ir *-ms*, vis dėlto kalbininkai iki šiol daugiau tyrė archajines naudininko formas. Šiame darbe analizuojama, koks trumpųjų vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis tiriamuose raštuose.

Petkevičius ir *Postilės* vertėjas (galbūt vertėjai) pramaišiu vartoja ilgąsias (su galūnėmis *-mui* ar *-mus*) ir trumpąsias (su galūnėmis *-m*, *-ui* (*-u*), *-ai* (*-ei*) ir *-ms*) naudininko formas. *PK* iš viso rasta 460, *MP* I dalyje – 543, o *MP* III dalyje – 836 trumposios naudininko formos.

2 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalyje vartojamos naudininko trumposios formos²

Forma	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
Su galūnėmis <i>-m</i> ; <i>-ui</i> (<i>-u</i>); <i>-ai</i> (<i>-ei</i>)	311	390	769
Su galūne <i>-ms</i>	149	153	74

Kaip matyti, daugiausia vartojama trumpųjų vienaskaitos naudininko formų. *PK* ir *MP* I dalyje pastarųjų naudininko formų aptikta beveik tiek pat, tuo tarpu *MP* III dalyje jų rasta beveik du kartus daugiau, pvz.: id galetumbim kiełti łtowedami *prieg taw* *PK* 140₂₃₋₂₄ / *ze wbytko znošimy łtalibe bo c w boiu* *PK* 140₂₄₋₂₅; kad ghi tái garba cżeftáwoia / kuri *páciam Ponui Diewui* vżuguli *MP* I 4^v₆₋₇ / (atitikmens originale nerasta); ir koki tátay pátiechá augá wíłád *kożným wiernám krikfcżioniłkám žmoguy* *MP* III 7₄₆₋₄₇ / I á iáka tu poćiechá rośćie zówżdy *każdemu wiernemu krześćíanłkiemu cżłowiekowi* *RP* III 14₁₃₋₁₄.

¹ *RP* – Mikalojaus Rėjaus (Mikołaj Rey, 1505–1569) *Postilė* (*Postylla polska*). Vadinamoji Morkūno *Postilė* yra M. Rėjaus *Postilės* vertimas.

² Kalbant apie tiriamuose šaltiniuose vartojamas vardažodžių vienaskaitos naudininko formas, aptariamos ne tik trumposios formos su galūne *-m* (*tam*, *anam*, *geram*), *-ui* (*Ponui*, *Diewui*, *tėvui*) ar *-ai* (*-ei*) (*motinai*, *gerai*, *draugei*), bet ir sutrumpėjusios ilgosios naudininko formos su galūne *-u* (*Ponu*, *Diewu*, *tamu*, *savamu*) ir *-i* (*Poni*).

Reikia paminėti, kad *PK* ir *MP* I dalyje rasta beveik du kartus daugiau trumpųjų daugiskaitos naudininko formų negu *MP* III dalyje, pvz.: ponu dudams flužii wiliems / tarnalamus *pawargusiems* *PK* 128₆₋₈ / Będac Pánem βlužyβ ługom / nam wβytkim nędznym *grzeβnikom* *PK* 128₆₋₈; tikray płaβtaka *feniems budams* zokano łeno / ir *naughiems iftátimams* iau zokane mušu nuog žmoniū *iždumotiems* *MP* I 19₁₁₋₁₄ / dał práwie policžek *ftárym zwycžáiom* zokanu łtárego / *y nowym wymyślom* tuż w zakonie náβym od ludži *wymyślonym* *RP* I 40₉₋₁₁.

PK ir *MP* I dalyje trumpųjų vienaskaitos naudininko formų aptikta beveik tiek pat, o *MP* III dalyje – beveik du kartus daugiau. *PK* ir *MP* I dalyje vartojama beveik du kartus daugiau trumpųjų daugiskaitos naudininko formų negu *MP* III dalyje.

Vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimo santykis

Moshe Koppel ir kt. (2005), Shlomo Argamon ir Shlomo Levitan (2005) tyrimai rodo, kad įvairūs autoriai turi skirtingus žodžių ar jų formų vartojimo modelius. Iki šiol atliktuose tyrimuose (Jakulytė 2012) matyti, kad trumposios naudininko formos su galūne *-u* XVII a. LDK reformatų raštuose vartotos retai. Šiame darbe buvo ieškoma, koks vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimo santykis XVI a. LDK reformatų lietuviškuose tekstuose. Ištyrus vienaskaitos naudininko formas su galūnėmis *-ui* ir *-u*, nustačius jų vartojimo panašumus ir skirtumus, būtų galima daryti įžvalgas, susijusias su leidinio autorystės priskyrimu.

Tiriamuose šaltiniuose vartojamų vardažodžių vienaskaitos naudininko formos galūnė *-ui* neretai trumpinama – nerašomas balsis *-i*. Remiantis Jakulyte (2012, 27), *Knygoje nobažnystės o kamieno* vienaskaitos naudininko formos su galūne *-ui* pavartotos 60 daiktavardžių 272 kartus (*-uy* 258 ×, *-uj* 8 ×, *-ui* 5 ×), todėl galūnė *-u*, pasak tyrėjos, laikytina korektūros klaida. *MP* I dalyje naudininko linksnio formų su galūne *-u* rasta 34, tuo tarpu *MP* III dalyje beveik keturis kartus daugiau – 127. *MP* III dalies naudininko formos su galūne *-u* sudaro 17 % visų trumpųjų vienaskaitos naudininko formų. Sunku motyvuoti, kodėl vardažodžių naudininko galūnės trumpinamos, tačiau tai tikrai nėra korektūros klaidos, nes šių formų vartojimo tiriamose *MP* dalyse (ypač *MP* III dalyje) procentas yra pakankamai didelis, pvz.: páfirode iβkiey ant kałno Tabor / *prieg βwentám perfimáynimu* io *MP* I 3V₂₁₋₂₂ / okazał łie iáwnnie ná gorze Tabor / *przy świety m przemienieniu* iego *RP* I 6₃₉₋₄₀; iž ano nułtiprinimá ir nutikrinimo tawo gali pághieβkot *Ponu Diewu_tawámuy* *MP* III 7V₂₈₋₃₀ / zonego vtwardzenia twego / *pozyłkác možeβ Pánu Bogu twemu* *RP* III 14₄₉₋₅₀.

PK aptiktų vardažodžių vienaskaitos naudininko formų galūnė *-ui* įprastai netrumpinama – rastos vos 3 formos su galūne *-u*, todėl jos, matyt, laikytinos korektūros klaida, pvz.: Tada mes *tamu*

waykialu ir iumus wiliems nuog Diowo tewo mufu PK 197₄₋₆ / Tedy my *temu dźiećiatku* y wam wŕytkim od Bogá Oycá náβego PK 197₄₋₅; Turi but *prieg tarnawimu* małženftos βwentos daritas pilnas kłauřimas PK 225₃₋₄ / Ma być *przy uřlugowaniu* małženftwá ŕwietego / cźwnion pilni opyt PK 225₃₋₄.

Dėsninga, kad *Postilės* I dalies prielinksninėse konstrukcijose su naudininku (*prie(g)* su naudininku, *prieš* su naudininku) visada vartojamos daiktavardžių vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u*. Daiktavardis įprastai sudaro junginį su būdvardžiu, pvz.: Págułdime łáwo. *Prieβ trudnám iβmánimu* ápe nušįziáminimá žmogiftes Poná / ir pákáros io MP I 1₃₋₅ / Połoženiu řwoim. *Przećiwko trudnemu wyrozumeniu* o vniženiu cźłowiecženřwá Pánřkiego RP I 1₁₋₃; Kás tatay wifá pářirode *prieg βwentám iβreyβkimu* MP I 2^V₁₋₂ / Co řie to wŕyřtko okoźáło *przy řwietym ziáwieniu* RP I 4₁₄₋₁₅.

Postilės III dalies prielinksninėse konstrukcijose išlaikoma daiktavardžių vienaskaitos naudininko formos galūnė *-ui*, PK daiktavardžių naudininko formos su galūne *-ui* dominuoja prieš formas su trumpąja galūne *-u*, pvz.: Teip káip tatay ir Anyolás S. *prieg ifireyβkimui* io áplákit teikies MP III 29₂₆₋₂₇ / Ták iáko to y Angioł řwiethy *przy zwiářtřowaniu* iego opowiáđác raczył RP III 56₅₋₆; Ne řeredomis tátay ába petnicžiomis žiowintis / ne penki poterius *prieg koźnam áłtoriuu* řukálbet MP III 58^V₆₋₇ / Nie řřzodyć to ábo piatki řuβyć / nic piećći to paćiorkow *przed káźdym ołtarzem* řpiać RP III 112₃₇₋₃₈.

Du daiktu tada ifáko mumus Chriftus darit *prieg iftatimuy* kriķřtima βwenta PK 189₁₋₃ / Dwie rzeczy tedy rořkaźuie nam Chryřtus cźynić *przy uřtawie* Krřtu řwietego PK 189₁₋₃; Gieřme *prieg uźiwogimuy* Wećarios Pona PK 127₁₆₋₁₇ / Piołnká *przy řamym uźywánium* wiecźerzy Pánřkiewy PK 127₁₆₋₁₇.

Sudėtinga teigti, kas lėmė dvejoją vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartoseną konstrukcijose su prielinksniais *prie(g)* ir *prieš*. Galbūt tai sprendė pats senųjų raštų vertėjas (vertėjai).

Verta paminėti, kad *MP* III dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, trumposios vienaskaitos naudininko daiktavardžių formos (su galūne *-u*) įprastai sudaro junginius su naudininko įvardžiais, turinčiais ilgąją formą (su galūne *-mui*). Nors kartais junginyje dar vartojama ir trumpoji įvardžio naudininko forma, pvz.: kokia nauda nudukřint galit *tam Ponu řáwámuy* MP III 6^V₁₁₋₁₂ / á iźbyřmy wzielilářke á miłóć *v Bogá Oycá řwego* niebieřkie RP III 12₄₇₋₄₈; ir teyp kaip ir káttás vź teyp tułás gieradeiftes *támu Ponu řáwámuy* / ir tokiam gierádeiu řáwámuy MP III 68^V₃₋₅ / y ták iáko ieft powiniem źá ták rozlicźne dobrodzieyřtwá *temu Pánu řwemu* / á tákiewu dobrodzieiewi řwoiemu RP III 132₁₄₋₁₅.

MP I ir III dalyje neprielinksninėse konstrukcijose vartojama vienaskaitos naudininko įvardžio forma su galūne *-mui* ir daiktavardžio naudininko forma su galūne *-ui*, pvz.: káip idant fu pákárna ßirdžia gáletumbey páfiroidit *Ponuy Diewuy fávámuy* *MP* I 18^V₂₅₋₂₇ / iákobyś lie 3 pokornym sercem / mogł vkázác *Pánu bogu fwemu* *RP* I 39₂₁₋₂₂; teyp káip cžionáy pati ápfákit teykies prideráncžia gárba duot pácžiam *Ponu Diewuy fávamuy* *MP* III 35^V₇₋₈ / ták iáko lie tu lámá opowiadác raczy / przywłaßcžác *Pánu Bogu fwoiemu* *RP* III 68₁₁₋₁₂.

Postilės III dalyje, dažniau negu I dalyje, vienaskaitos naudininko formos daiktavardis išlaiko galūnę *-ui*, vartojant jį junginyje su ilgąja įvardžio naudininko forma, pvz.: ir prififpauft táweřp daug tu práftokielu tawo / ápe kuriuos cžionáy biłot teikies *Diewuy tewuy táwamuy* *MP* III 19^V₂₂₋₂₃ / á doćifkác do ciebie wiele tych proftacžkow twoich / o ktorých tu powiadác raczyß *Bogu Oycu twemu* *RP* III 37₄₉₋₅₀; o gátáwikit tákus *Ponuy fávámuy* / ßitáy iau átáio iufump *MP* III 30₈₋₉ / á gotuyćie ścießki *Pánu fwemu* / o toć inž przyßedł do was *RP* III 57₄₅₋₄₆.

Vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u* vartojimu *MP* III dalis esmingai skiriasi nuo *MP* I dalies ir *PK* – *MP* III dalyje jos sudaro penktadalį visų trumpųjų naudininko formų. *MP* I dalyje prielinksnių *prie(g)* ir *prieš* konstrukcijose su naudininku visada vartojamos daiktavardžių naudininko formos su galūne *-u*. *MP* III dalyje minėtose konstrukcijose išlaikoma vienaskaitos naudininko formos daiktavardžių galūnė *-ui*, o *PK* apskritai dominuoja daiktavardžių naudininko formos su galūne *-ui*.

Ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų vartojimo santykis

Senuosiuose lietuvių raštuose vartotos ilgosios (archajinės) ir trumposios naudininko formos su galūnėmis *m*, *-ui* (*-u*), *-ai* (*-ei*) ir *-ms*. Trumpąsias naudininko formas palyginimus su ilgosiomis (archajinėmis), būtų galima nustatyti, koks jų vartojimo santykis. Trumpųjų ar ilgųjų formų pasirinkimas gali būti suprantamas kaip tam tikra autorinio stiliaus ypatybė, leidžianti daryti įžvalgas, susijusias su autorystės identifikavimu. Autorystės identifikavimo tikslas, pasak Maciej Eder (2011, 100), ne tik nustatyti ar patvirtinti teksto autorių, bet ir išrinkti kiek galima daugiau unikalių autorinio stiliaus elementų. Šios tekste rastos ir išrinktos stilistinės ypatybės vadinamos *stiliaus žymikliais*. Autorinį stilių liudija vienokių ar kitokių morfologijos ypatybių (žodžių formų) pasirinkimas ir vartojimas.

Panašiuose kontekstuose *MP* I ir III dalyje vartojamos skirtingos vardažodžių naudininko formos: *MP* I dalyje – trumpoji (su galūne *-ms*), o *MP* III dalyje – ilgoji (su galūne *-mus*), plg.: kuri tatay Ponas tureio pádárit *wierniems* řawo *MP* I 21^V₂₅₋₂₆ / ktory ten Pan miał wćžynić *wiernym* řwoim

RP I 45₃₀₋₃₁; neša ghis nopfižádeio páblowint tiktáy *wierniemus* láwo / o wifa ghiemus nudukfint MP III 11^V₂₁₋₂₂ / gdyż onnie obiecał błogofłávić iedno *wiernym* swoim RP III 22₂₄₋₂₅; Žádeio teypag tatay wel párodit *prieštárnikams* o newiernikams láwo MP I 5^V₂₇₋₂₈ / Obiecał tež to zášie vkázác *sprzeciwnikom* swoim / á niedowiárkom swoim RP I 11₁₅₋₁₆;

káip ghis meilingay ir mieley teikies / átfiliept átfišáukt ir *prieštárnikamus* láwo MP III 15^V₄₈₋₄₉ / iáko lie on wdžiecžnie á miłosciwie racžy ozywác y *sprzeciwnikom* swoim RP III 30₄₀₋₄₁; O teip wifur duriá akišn / *tiems niekam nederántiems reditoiáms* kárálištes šwietá to MP I 40^V₁₁₋₁₂ / A ták wšedy kole w ocžy / *ty nikižemne spráwce* kroleštáwá šwiátá RP I 85₁₅₋₁₆; Weyzdekig kokias czionay gierádeiftes o kokias priwileias *tiemus beforiumis* ir *tiemus reditoiámus* láwo MP III 49^V₇₋₈ / I pátržayže co tu zá dobrodžieyftwá á iákie przywileie *tym báfármom á tym sprawcom swoim* RP III 95₁₀₋₁₁.

Pasitaiko atvejų, kai tame pačiame sakinyje pramaišiu vartojamos ilgoji ir trumpoji daugiskaitos naudininko formos. Trumpųjų ar ilgųjų formų pasirinkimui ir vartojimui vertime jokios įtakos neturi originalo, šiuo atveju – lenkų, kalba. Ir vienu, ir kitu atveju originalo atitikmenys yra tokie patys, pvz.: Tada mes tamu waykialu ir *iumus wifiems* nuog Diewo tewo mušu PK 197₄₋₆ / Tedy my temu džiećiatku y *wam wbytkim* od Bogá Oycá nášego PK 197₄₋₅; O tenai iau išpildit o daginet wifa žádeimu linkfmibes *wierniemus* láwo / o parodit teypag tatay *newierniems* ir *prieštárnikams* láwo MP I 6^V₃₁₋₃₃ / A tám iuž wypełnić á dokončyć wbytkich obiecáných rádości *wiernym* swoim. A okázác tež to *niewiernym á sprzeciwnikom* swoim RP I 13₂₅₋₂₇; ant páwaiždá *wifiemus reditoaimus* ir *wirefniems* bážniczios láwo šwentos MP III 49₁₇₋₁₈ / racžy ná przykład *wbytkim sprawcom á przeložonym* košćiołá šwego šwietego RP III 94₂₂₋₂₃.

Ištyrus XVI a. LDK reformatų tekstus pastebėta, kad žodžių junginyje gali būti vartojamos tiek trumposios (-m), tiek ir ilgosios (-mui) vienaskaitos naudininko formos. Įprastai tokius junginius daiktavardis sudaro su įvardžiu ir būdvardžiu, o ilgąją vienaskaitos naudininko galūnę išlaiko tik įvardis ir (arba) būdvardis, pvz.: Kodelgi dušia mano tawo *Ponuy sawamuy* / Ne tur but pwalna teyp fanti giaramuy? PK 64₁₂₋₁₄ / I zali dušá moiá šlušnie *Pánu fwemu* / rep. Nie ma być podrzucona w pošlušenstwo iemu PK 64₁₃₋₁₅; *Kožnámuy krikščioniškam žmoguy* / ant to šwietá štowincžiam po káruna Poná láwo Iežuła Chrištuła MP I II₁₋₃ / *Každemu krzścianskiemu Ryceržomi* na tym swiecie pod Pana šwego PR I II₁₋₃; idánt išpirma duotumbev gárba ir dekáwoghima *Ponuy Diewuy fawamuy* MP III 29^V₂₋₃ / áby napirwey dawał chwale á dziekowánie *Pánu Bogu fwemu* RP III 56₃₆₋₃₇.

Tiriamuose šaltiniuose vartojamos vienaskaitos naudininko įvardžių trumposios formos, pvz.: Užmokiek Pone *giems* pagal darbu iu PK 55₁₄₋₁₅ / Zapláćim wedla vcžynkow *ich* Pánie / rep. PK 55₁₃₋

14; Iog tureio átáyt Mefyoβius / iog tureio ífíreykβt Kárárus / kurfáy *ghiems* iš leno žádetás buwo MP I 1^V₂₉₋₃₁ / iš miał przvść Mefvaβ / iš fie miał ziáwić Krol / ktory *im* z dawná obiecan był RP I 3₃₋₄; mes intikieiom wísomis Pránáβíftomis / ir *wifiems* ániems ítebuklingams redimams Dwafios βwentos MP III 1^V₃₉₋₄₁ / ížechmy vwierzyli wβytkim prococtwo / á *wβytkim* onym džiwnym ípráwam Duchá ś. RP III 3₂₇₋₂₈.

Neretai sakinyje gali būti pavartotos tiek trumposios, tiek ir ilgosios vienaskaitos ar daugiskaitos naudininko įvardžių formos, pvz.: nes *iums* lieps dariti / ko aβ *iumus* užlakiau ne weykti PK 123₄₋₆ / Boć *wam* kažá džálač / cžegom fie ia *wam* kažáł wyftrzegáć PK 123₄₋₆; iog iam *páciamui* káyp Káráliui ant karaliu toki garba priguleio / kuri tikrai prigul *paciam* Diewui ant aukβtibes MP I 4^V₁₋₃ / (atitikmens originale nerasta); Káip *iamuy* bilotu ir *kožnam* iš mufu MP III 10^V₃₈₋₃₉ / Jákobu mu rzekly káždemu z nas RP III 20₄₆.

Naudininko linksnio įvardžio junginyje su daiktavardžiu *MP* I dalyje įprastai vartojama trumpoji vienaskaitos naudininko įvardžio forma, o *MP* III dalyje – ilgoji, plg.: iay *Ponuy fávam* wiernay ir ítiprey pádukfi turefim MP I 21^V₂₋₃ / iešli *Pánu fwemu* wiernie á ítále dufac bedžiemy RP I 45₇₋₈; kurie čionai wiernay vžláikie ítiprumá fáwo *Ponu fawam* / bus káip faułe žides prieg *Ponu fawam* MP I 8₁₄₋₁₅ / ktorzy tu wiernie záchowáli ítałość fwa *Pánu fwoiemu* / beda iáko fłonce kwitnac przy *Pánu fwoim* RP I 16₂₀₋₂₂;

o ta nendžna ir mizerna vzláika trumpa žiwata fáwo tam *Ponu fávámuy* MP III 24₁₆₋₁₇ / á ten nedžny á mizerny krotki žywot fwoy / temu *Pánu fwemu* RP I 46₁₉₋₂₀; íβmánidami iau o regiedámi nułtiprintá wiera iu bilot teikies *Diewu tewu fávámuy* MP III 19₄₅₋₄₆ / rozumieiac iuž á bacžac vtwardžona wiáreich / mović racžyřku *Bogu Oycu fwoiemu* RP III 37₂₃₋₂₄.

Tam tikrų dėsningumų, kada vartojama ilgoji, o kada trumpoji vienaskaitos naudininko forma, įžvelgti labai sunku. Viename kontekste tas pats naudininko linksnio vardažodis gali turėti ilgąją, kitame – trumpąją galūnę. Pateikiama keletas būdvardžio *šventas* naudininko formų su skirtingomis galūnėmis vartojimo *MP* III dalyje pavyzdžių, plg.: po βwentu fořtu io / o tikietumbim tamuy tátay *βwentamuy* žádeimui io MP III 29^V₅₁₋₅₂ / przed Máieřtatem śwíetym iego / á wierzyli temu to *śwíetiemu* záślubieniu iego RP III 57₃₁₋₃₂; o intikieio *βwentám* átághimu io / o tam ne priwiliancžiam atneřtam *βwentam* liuntimu io MP III 31₉₋₁₁ / á wierzył temu *śwíetemu* przyřciui iego / á temu nieomylnie przynieřionemu *śwíetemu* pofelřtwu iego RP III 59₃₁₋₃₂.

Tekstuose aptinkamos vardažodžių moteriškosios giminės vienaskaitos naudininko formos įprastai turi trumpąją galūnę *-ai* (*-ei*). Formų su kitomis (ilgosiomis) galūnėmis nerasta, pvz.:

dekawodami io *βwentay maloney* / wifada už io neiβkałbamas giaradeyftes PK 15₁₇₋₁₉ / dźiekuiac iego *świetey miłości* ząwždy zą iego niewymowne dobrodźieyftwa PK 15₁₇₋₁₉; perferkti idant mes nefiltebetumbimefi *táy mornay nendrey* nuog weiá žwiłuoiańczyey MP I 14₃₂₋₃₃ / ktory fie chwieie á kołybe nie *ináčzey iáko trzćina* od wiátru zruβona RP I 29₃₉₋₄₀; biłoio tuos žodźius ant prądžios vždeti *tay Elźbietáy βwentáy* / o *ánáy gientáyney* ląwo MP III 34^V₃₄₋₃₅ / powiedźiálá te łłowá ná poczátku zálóžone *tey Elźbiećie świetey* / á *oney powinowátety* fwoiey RP III 66₅₀₋₆₇₁.

Ištirus *MP* I ir III dalies pavyzdžius pastebėta, kad vardažodžių daugiskaitos naudininko linksnio formos turi galūnę *-mis*. Pasak Lučinskienės (1998, 148), daugiskaitos naudininko formos su *-mis* – tai sena vidurio aukštaičių tarmės ypatybė. Jų randama šia tarpe pagrįstuose XVI–XVII a. raštuose: vadinamojoje Morkūno *Postilėje*, *Knygoje Nobažnystės*, Petkevičiaus *Katekizme* (dar žr. Arumaa 1933, 44–46, Kazlauskas 1968, 170), pvz.: duotu žiniá žmonemus anomus *sumáifitomis* o lilwártuoiańtiems MP I 11^V₁₆₋₁₇ / dáli spráwe ludowi onemu *zámieβánemu* á zátrownomemu RP I 24₁₂₋₁₃; taip kaip ir ánuo cžefu ne gáleio nieka per iβkádit *ánomis žmonemis βwentomis ir wiernomis* tawo MP III 15^V₃₆₋₃₇ / ták iáko y ná on cžás nie mogli nic przekážiť *onym ludźiom świetym á wiernym* twoim RP III 30₂₈₋₂₉.

Apie tam tikrą ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų pasirinkimo ir vartojimo tiriamuose šaltiniuose sistemą kalbėti sunku – neretai tame pačiame sakinyje aptinkama tiek ilgoji, tiek ir trumpoji naudininko forma. Skirtingai negu *PK*, *MP* I ir III dalyje pasitaikė vardažodžių daugiskaitos naudininko linksnio formų su galūne *-mis*.

Kalbant apie vardažodžių ilgųjų (archainių) ir trumpųjų naudininko formų vartojimo santykį (žr. 1 ir 2 lenteles), reikia paminėti, kad ilgųjų naudininko formų (su galūnėmis *-mui* ir *-mus*) *MP* III dalyje vartojama ženkliai daugiau negu trumpųjų, tuo tarpu *PK* ir *MP* I dalyje atvirkščiai – daugiau rasta trumpųjų vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* (*-u*), *-ai* (*-ei*) ir *-ms*.

PK ir *MP* dažniausia aptinkamos ilgosios daugiskaitos ir trumposios vienaskaitos naudininko formos (nors *MP* III dalyje ilgųjų ir trumpųjų vienaskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus). Tuo viduriniu raštų kalbos variantu parašyti XVI a. LDK reformatų lietuviški raštai yra artimi rytiniam raštų kalbos variantui – jame, pasak Lučinskienės (1998, 147), vyravo daugiskaitos naudininko galūnė *-mus*, o galūnė *-ms* buvo retesnė. Šilaikienė (2004, 15) ištyrė, kad Sirvydo veikale *Punktai sakymų* galūnė *-mus* daug dažnesnė negu sutrumpėjusi *-ms*.

Daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus* vartojama daugiau negu trumpųjų su galūne *-ms*. *MP* III dalyje ilgųjų daugiskaitos naudininko formų rasta net dešimt kartų daugiau negu

trumpųjų. Vienaskaitos naudininko formų su trumposiomis galūnėmis *-m* ir *-u* (*-ui*, *-ai*) *MP* I dalyje ir *PK* aptinkama daugiau negu su ilgąja galūne *-mui*. *MP* III pastarųjų formų vartojama beveik tiek pat.

MP III dalies vertėjas beveik visada vartojo archajines daugiskaitos naudininko formas su galūne *-mus*, tuo tarpu *MP* I dalies vertėjas ir Petkevičius buvo linkę vartoti ir trumpąsias (su galūne *-ms*). *MP* III dalyje rastų vienaskaitos naudininko trumpųjų ir ilgųjų formų santykis yra panašus, o *PK* ir *MP* I dalyje dominuoja trumposios naudininko formos su galūnėmis *-m*, *-ui* (*-u*) ir *-ai* (*-ei*).

Ilgųjų ir trumpųjų vienaskaitos naudininko formų vartojimo santykis

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja trumposios vienaskaitos naudininko formos. *PK* (86 %) ir *MP* I dalyje (63 %) jos sudaro didžiąją dalį vienaskaitos naudininko formų, o *MP* III dalyje ilgųjų ir trumpųjų vienaskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus.

3 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalyje vartojamų vienaskaitos naudininko formų paskirstymas pagal kalbos dalis

Kalbos dalis	Naudininko formos su ilgąja galūne <i>-mui</i> ir trumposiomis galūnėmis <i>-ui</i> (<i>-u</i>), <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) ir <i>-i</i>					
	<i>PK</i>		<i>MP</i> I dalis		<i>MP</i> III dalis	
	Formos su galūne <i>-mui</i>	Formos su galūnėmis <i>-ui</i> (<i>-u</i>), <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) ir <i>-i</i>	Formos su galūne <i>-mui</i>	Formos su galūnėmis <i>-ui</i> (<i>-u</i>), <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) ir <i>-i</i>	Formos su galūne <i>-mui</i>	Formos su galūnėmis <i>-ui</i> (<i>-u</i>), <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) ir <i>-i</i>
Įvardis	36	94	137	107	698	168
Daiktavardis	–	193	–	211	7	475
Būdvardis	5	16	6	61	65	108
Dalyvis	–	6	1	9	8	13
Skaitvardis	1	2	–	2	5	5

Daugiausia vartojama vienaskaitos naudininko įvardžių ilgųjų ir trumpųjų formų. Nors jų santykis skirtingas: *PK* ženkliai dažniau vartojamos trumposios formos su galūne *-ui* (*-u*) ir *-ai* (*-ei*), *MP* I dalyje minėtų formų santykis panašus, o *MP* III dalyje dominuoja ilgosios formos. *MP* I vienaskaitos naudininko įvardžių formų su galūne *-mui* rasta beveik keturis kartus daugiau nei *PK*,

pvz.: o aβ naktį giefmems *manamuy* / duofiu małda diewuy giwamuy PK 60₂₋₅ / A ia w nocy piofnki *memu* / dam 3 prošba Bogu žywemu PK 60₄₋₅; o ghis turi waldžia ir ifakinea po wifa Eghipta / ir wifos gimines klonioias *iámuy* MP I 28₁₇₋₁₈ / á on włada á rofkázuie po wβytkim Egipcie / á wβyfcy narodowie klániáia lie *iemu* RP I 58₃₂₋₃₃.

XVI a. LDK reformatų raštuose dominuoja trumposios daiktavardžių, būdvardžių ir dalyvių vienaskaitos naudininko formos. *PK* nerasta vienaskaitos naudininko daiktavardžių ir dalyvių, o *MP* I dalyje – skaitvardžių ilgųjų formų. *MP* III dalyje vienaskaitos naudininko skaitvardžių ilgosios formos nors ir retai, bet vartojamos, pvz.: kad wienas *ántrámuy* tiktáy teip gieift turi / káip patsláy láwi MP III 19^V₃₄₋₃₅ / ižieden *drugiemu* włafnie ták žyczyć ma iáko łam łobie RP III 38₆₋₇.

Vienaskaitos naudininko būdvardžių – tiek ilgųjų, tiek ir trumpųjų – formų *MP* III rasta daug daugiau negu *PK* ir *MP* I dalyje, pvz.: darvkim βłowe Diwuy ławamuy / ir dekas warduy io *βwentamuy* PK 83₃₋₆ / Czyncie džieki Pánu swoiemu / k imieniu iego *świetemu* PK 83₄₋₆; Koki buwo łtoius linkłmibe ir pátiechá ánámuy Iokubuy Pátriorchay *βwentamuy* MP I 28₁₅₋₁₆ / Jákafe byłá sláła rádość y poćiecha onemu Jákobowi Páttryárβe *świetemu* RP I 58₂₉₋₃₀; kur tátay ne priwiliánczey fáliubit ir žadet teikies kožnámuy *wiernámuy* ławámuy MP III 52^V₁₈₋₁₉ / gdje to nieomylnie záflubić á obiecác raczył káždemu *wierniemu* swoiemu RP III 101₁₅₋₁₆.

MP I rasta viena vienaskaitos naudininko dalyvio, o *PK* – skaitvardžio forma su galūne *-mui*, pvz.: tátáy kás tikray prieštáruia zokanuy ant antros toblicžios *iráβitámuy* MP I 30^V₁₅₋₁₆ / wβytko to co lie kolwiek łprzeciwi zakonowina wtorey tablicy *nápiřanemu* RP I 63₄₁₋₄₂₋₆₄₁; Del garbes ławo iβtrauk iβ funkibes / O po *pirmamuy* ne iβłayft iβ gieribes PK 104₈₋₁₀ / Prze łławe łwoie rozwiáź mia 3 trudności / A vžiy zwyklęy nádemna litości PK 104₈₋₁₀.

Nors XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja vienaskaitos naudininko įvardžių ilgosios ir trumposios formos, jų santykis skirtingas. *PK* ženkliai dažniau aptinkamos trumposios, *MP* III dalyje – ilgosios naudininko formos, *MP* I dalyje minėtų formų santykis panašus.

Ilgųjų ir trumpųjų daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dažniau aptinkamos ilgosios daugiskaitos naudininko formos. Nors *PK* ilgųjų ir trumpųjų daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis panašus – tik šiek tiek daugiau rasta ilgųjų formų, *MP* I dalyje jau ilgosios naudininko formos sudaro didžiąją dalį daugiskaitos naudininko formų, o *MP* III dalyje šios formos ženkliai dominuoja prieš trumpąsias.

4 lentelė. PK, MP I ir III dalyse vartojamų daugiskaitos naudininko formų paskirstymas pagal kalbos dalis

Kalbos dalis	Naudininko formos su galūne <i>-mus</i> ir <i>-ms</i>					
	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-ms</i>	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-ms</i>	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-ms</i>
Įvardis	135	113	301	36	620	13
Daiktavardis	22	17	15	71	144	43
Būdvardis	15	12	17	32	114	14
Dalyvis	9	7	2	13	19	2
Skaitvardis	–	–	–	1	–	2

Daugiausia vartojama daugiskaitos naudininko įvardžių ilgųjų formų. PK ilgųjų ir trumpųjų įvardžių naudininko formų vartojama beveik tiek pat, MP I ir III dalyje daug daugiau pasitaikė ilgųjų formų. MP III dalyje ilgųjų naudininko formų rasta beveik du kartus daugiau negu MP I dalyje, tuo tarpu PK – beveik du kartus mažiau negu MP I dalyje, pvz.: kad Diewas *mumus* ifakie / defimti fawo priřakimu PK 105₁₁₋₁₃ / ze nam dař Bog na chowanie dęieřiećioro przy kazanie PK 105₁₁₋₁₃; *mumus* ię Ńeno Ńugátawitos / řinodami ápe gálibe řwietá to MP I 12^v₂₅₋₂₆ / *nam* zdáwná zgotowánego / wiedzac o moęnořci řwiátá tego RP I 26₂₈₋₂₉.

Vardaęodęių daugiskaitos ilgųjų formų su galūne *-mus* kaip ir su galūne *-mui*, tiriamuose řaltiniuose vartojama řenkliai mažiau nei įvardęių. MP III dalyje daugiau negu PK ir MP I dalyje rasta daugiskaitos naudininko daiktavardęių ir būdvardęių ilgųjų formų, taip pat kiek daęniau vartojamos ilgosios dalyvių formos, pvz.: ápe kurius ghiay *rářimamus* tikim / daug řtebuklingu gálibiu Poná girdim MP III 2₅₋₆ / o ktorych / ieflięe *pifmom* wierzymy / wiele niepodubnych moęnořci Pánřkiey řlychamy RP III 3₃₇₋₃₈; teip káip tátay Ponná lákit teikies / káip *tárnamus biednikamus* / o *newálnikamus* tawo MP III 5₁₃₋₁₄ / ták iáko pánná powiádác racęy / iáko *řlugom nedęnikom* / á *niewolnikom* twoim RP III 9₄₃₋₄₄; idant ant muřu notáitu tie prákieikunáy / kurie ir ię Ńeno tiemus wiřiemus *netikintiemus* tawo Ńugátawiti MP III 9^v₃₁₋₃₃ / ábyná nas nie przyřęly te przeklectwá / ktore řa zdáwná tym wřbytkim *niewiernikom* twoim zgotowáne RP III 18₅₁₋₁₉₁.

Aptariant ilgųjų ir trumpųjų vardaęodęių daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykį, į akis krenta, kad PK, nors ir neryřkiai, bet daęniau vartojamos vardaęodęių naudininko ilgosios

formos, *MP* III dalyje minėtos formos dominuoja prieš trumpąsias, tuo tarpu *MP* I dalyje atvirkščiai – dominuoja trumposios formos, plg.: *gieriemus* linksmibe / o welig *piktiemus* amžina funkibe PK 169₂₁₋₂₃ / *dobrzy* vwielbienie / A *žli* ząsie wbytcy wieczne pobánbienie PK 169₂₁₋₂₃; dárídámás gáná *žádeghimáms* Diewo Tewo láwo dangueio / ir *raštams* Pranašu *MP* I 3₁₁₋₁₂ / *cžyniac* dofyć *obietnicam* Bogá Oycá fwego niebieftiego / y *přřmom* Prorockim *RP* III 8₂₆₋₂₈; Kłaufik káip ántay ant tiros wietos Ponas *tiemus prařtokamus* ir *tiemus wierniemus* láwo teikies biłot *MP* III 9₃₁₋₃₃ / Słuchayže iáko ono nádrugim mieyfcu Pan *tym prořtacžkom á tym wiernym* fwoim powiedžieć racžył *RP* III 17₄₂₋₄₃.

Nors tiriamuose šaltiniuose dominuoja trumposios vardažodžių vienaskaitos ir ilgosios vardažodžių daugiskaitos naudininko formos, *MP* III dalis nuo kitų tiriamų šaltinių skiriasi vienaskaitos naudininko įvardžių ilgųjų formų vartoseną – *PK* ženkliai dažniau vartojamos vienaskaitos naudininko įvardžių trumposios formos su galūne *-ui* (*-u*) ir *-ai* (*-ei*), *MP* I dalyje minėtų formų santykis panašus, o *MP* III dalyje dominuoja ilgosios formos.

Asmeninių įvardžių vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis

Didesnį dėmesį verta skirti tirtuose šaltiniuose gausiai vartojamiems įvardžiams. Daugiausiai šaltiniuose rasta asmeninių įvardžių naudininko ilgųjų formų: *PK* – 118, *MP* I – 317, o *MP* III – 749. Atitinkamai trumpųjų asmeninių įvardžių formų daugiausiai rasta *PK* – 113, mažiau jų vartojama *MP* I dalyje – 32, o *MP* III dalyje – 9.

5 lentelė. *PK*, *MP* I ir *MP* III dalyje vartojamos asmeninių įvardžių naudininko vienaskaitos formos

Įvardis	<i>PK</i>		<i>MP</i> I		<i>MP</i> III	
	Formos su galūne <i>-mui</i>	Trumposios formos	Formos su galūne <i>-mui</i>	Trumposios formos	Formos su galūne <i>-mui</i>	Trumposios formos
<i>Aš</i>	–	1	–	–	–	–
<i>Tu</i>	–	11	–	–	–	–
<i>Jis, ji</i>	16	25	66	19	312	6

Tiriamuose XVI a. LDK lietuvių reformatų raštuose dažniausiai vartojamos įvardžio *jis* vienaskaitos naudininko trumposios ir ilgosios formos: *PK* daugiau rasta trumpųjų, tiriamose *Postilės*

dalyse – ilgųjų formų, pvz.: *βaukie manep aβ io iβklaufifiu / wifam nuļpaudime prieg iam bufoi PK 80₁₂₋₁₄ / wzywac mie bedzie / ia go wyflucham / w kazdym vdrēczeniu z nim bede lam PK 80₁₂₋₁₄; kurie iamui tikiet o žodžiu io klaufit nenoretu MP I 5₄₋₅ / ktorzyby iemu wierzyć á fłow iego flukac nie chćieli RP I 9₃₁₋₃₂; Ponas Jezus iump / regiedamas iog ghi fekioia / klaufe iuos ko ius ghieβkot: O anie iamuy atfakie MP III 5^v₂₆₋₂₇ / Pan Jezus do nich / widzac iz go nalsladiua / pytalich: Czego wy βukaćić ? A oni mu odpowiedzili RP III 11₄₋₆.*

MP I ir III dalyse nevartojamos asmeninių įvardžių aš ir tu vienaskaitos naudininko ilgosios formos. Nors PK irgi nevartojamos šių asmeninių įvardžių vienaskaitos naudininko ilgosios formos, tačiau rasta trumpųjų formų, pvz.: kurs ataiiau nuog tewa iβ dangaus / kas prie man waykfcioia PK 121₂₀₋₂₁ / iedno chćieyćie fluchac mego glōfu / chcę ia was nakarmić PK 121₂₁₋₂₂; id galetum kiefti ftowedami prie taw / o po tiems filwartams PK 140₂₃₋₂₅ / ze wβyto znošimi ftalibe do c w boiu / po cžešney žalości PK 140₂₄₋₂₅.

6 lentelė. PK, MP I ir MP III dalyje vartojamos asmeninių įvardžių naudininko daugiskaitos formos

Įvardis	PK		MP I		MP III	
	Formos su galūne - mus	Trumposios formos	Formos su galūne - mus	Trumposios formos	Formos su galūne - mus	Trumposios formos
<i>Aš</i>	75	58	138	–	296	–
<i>Tu</i>	13	8	35	–	60	–
<i>Jis, ji</i>	14	10	78	13	126	–

Daugiausia rasta asmeninio įvardžio *aš* daugiskaitos naudininko ilgųjų formų, pvz.: *Ans mumus wifems tewa narfa perprafie PK 124₁₀₋₁₁ / Ten nam wβem raczył Oycom fkigniew przeprawić PK 124₁₁₋₁₂ ; kapp ćionay Ewangelioy ftowi / nobažnay lideio / nera ir mumus kitayp MP I 5₁₁₋₁₂ / iako tu w Ewanieliey ftoy / nabožnie prowadzili / nielza iedno nam tež RP I 9₃₈₋₃₉; ka mumus ápe ta tátav Chriftufa ir ápe ta Pona mufu iz feno ir áplakita MP III 1^v₄₁ / co nam o tym to Kryftušie á o tym to Pánu náβym z dawná ieft opowiedziano RP III 3₂₈₋₂₉.*

Tiesa, tirtose *MP* dalyse trumposios asmeninio įvardžio *aš* daugiskaitos naudininko formos nevartojamos – jų rasta tik *PK*, pvz.: *Atlayfk mums mufu kaltes / kaip ir mes atlaydžiamo <...> iuog teykiefi mums atlaifti PK 116₁₈₋₂₁ / Odpuść nam naβe winy / iak y my od puβczamy <...> že tež nam raczyβ odpućić PK 116₁₈₋₂₁; o teyp ftofis mumus / kaip tikim teyp duos mums Chriftus Ponas PK 123₂₀₋₂₂ / iz lie to nam ftanie / iak wierzymy / w Jezu Chryście Panie PK 123₂₁₋₂₂.*

MP III dalyje nevartojamos asmeninių įvardžių *tu* ir *jis / ji* daugiskaitos naudininko trumposios formos, kurių rasta *PK*, pvz.: Aš *i*ums kalbu wifada po akims turekit baymę Pona *PK* 46₃₋₄ / Radze tedy žebyście przed ocżyma mieli / Boiażn Pánfka á gniewác wrecey *PK* 46₅₋₆; bilodams ćia Chriftus / ne tikiekit *giems* nes efi melas *PK* 122₂₁₋₂₄ / Mowiac oto Chriftus / nie wierźcieß *im* / o tom was przeftrzegł iuż *LK* 122₂₂₋₂₄.

Tuo tarpu *MP* I rasta tik asmeninio įvardžio *jis* trumpųjų formų, pvz.: Klausikig kokieis bałfais tie pułkay per Dwásia ßwenta ibrediti ßaukie / vžbegdámi ant kialo *iam* *MP* I 4₃₆₋₃₇ / Słuchayże iakimi głofy ty tłußcże przez Duchá ś. Ípráwione wołáły zábiegáiac drobe iemu *RP* I 5₁₅₋₁₆; kácieyb ćionay Ponas pakarnay ioio / kokie ftonei o kokie žmones ßwenti o didi daro *iam* pacźćiwafti / ir eit fu iuo *MP* I 5₃₂₋₃₃ / chociaż tu pan pokornie iechał / iácy ūtanowie á iácy ludźie świeći á powaźni cźynia mu pocźćiwość / y ida podel iego *RP* I 10₁₆₋₁₈.

Tiriamuose šaltiniuose dominuoja asmeninio įvardžio *jis* vienaskaitos naudininko trumposios ir ilgosios formos. *MP* I ir III dalyje nerasta asmeninių įvardžių *aš* ir *tu* vienaskaitos naudininko trumpųjų formų, tuo tarpu *PK* pastarųjų formų aptikta. *PK* ir tirtose *MP* dalyse daugiausia rasta asmeninio įvardžio *aš* daugiskaitos naudininko ilgųjų formų, nors ilgosios minėto įvardžio daugiskaitos formos vartojamos tik *PK*.

Išvados

Trumposios vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formos dominuoja *PK* ir sudaro 77 % visų šaltinyje vartojamų naudininko formų. *MP* III dalyje ilgųjų (archajinių) naudininko formų rasta 17 % daugiau negu trumpųjų. *MP* I dalyje trumpųjų ir ilgųjų naudininko formų santykis yra panašus.

MP III dalyje pavartotų vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus* skaičius yra panašus, o *PK* ir *MP* I dalyje dominuoja daugiskaitos naudininko ilgosios (archajinės) formos su galūne *-mus*.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dažniausiai vartojamos trumposios vienaskaitos naudininko formos. *MP* III dalyje trumpųjų vienaskaitos naudininko formų rasta ženkliai daugiau negu trumpųjų daugiskaitos naudininko formų. Nors ilgųjų daugiskaitos naudininko formų tirtuose šaltiniuose vartojama daugiau nei trumpųjų, *MP* III dalis skiriasi nuo *PK* ir *MP* I dalies, nes ilgųjų daugiskaitos naudininko formų rasta net dešimt kartų daugiau nei trumpųjų.

Vienaskaitos naudininko trumpųjų formų *MP* I dalyje ir *PK* rasta daugiau negu ilgųjų. *MP* III dalyje pastarųjų formų vartojimo santykis yra panašus.

Vienaskaitos ir daugiskaitos įvardžių naudininko ilgųjų / trumpųjų formų vartojimu *MP III* dalis esmingai skiriasi nuo kitų tiriamų šaltinių. *MP III* dalyje dominuoja ilgosios vienaskaitos ir daugiskaitos įvardžių naudininko formos. *PK* dažniau aptinkamos vienaskaitos naudininko įvardžių trumposios formos, ilgųjų / trumpųjų įvardžių daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis panašus. *MP I* dalyje ilgosios įvardžių naudininko daugiskaitos formos vartojamos dažniau negu trumposios, o ilgųjų / trumpųjų įvardžių vienaskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus.

Vienaskaitos naudininko trumposios formos su galūne *-u* *MP III* dalyje sudaro penktadalį visų trumpųjų naudininko formų. *MP I* dalyje pastarųjų formų vartojama daug mažiau, o *PK* rastos tik 3 naudininko formos su galūne *-u*. *MP I* dalyje naudininko konstrukcijose su prielinksniais *prie(g)* ir *prieš* įprastai vartojamos daiktavardžių naudininko formos su galūne *-u*. *MP III* dalyje tokiose konstrukcijose išlaikoma vienaskaitos naudininko formos daiktavardžių galūnė *-ui*, o *PK* apskritai dominuoja daiktavardžių naudininko formos su galūne *-ui*.

Atliktas tyrimas rodo, kad viduriniu raštų kalbos variantu parašyti XVI a. LDK reformatų lietuviški raštai yra artimi rytiniam raštų kalbos variantui, nes abiejuose vyrauja daugiskaitos naudininko galūnė *-mus*, o galūnė *-ms* buvo retesnė.

MP III dalis nuo *MP I* dalies ir *PK* skiriasi ilgųjų (archajinių) vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų vartojimu – *MP III* dalyje jos dominuoja prieš trumpąsias. Naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus* vartojimo santykis *MP III* dalyje yra panašus, o *PK* ir *MP I* dalyje daugiau aptikta naudininko ilgųjų (archajinių) formų su galūne *-mus* negu su galūne *-mui*. *MP III* dalyje dominuoja įvardžių naudininko vienaskaitos ir daugiskaitos ilgosios (archajinės) formos. *PK* dažniau aptinkamos vienaskaitos naudininko įvardžių trumposios negu ilgosios formos, ilgųjų / trumpųjų įvardžių daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus. *MP I* dalyje ilgosios įvardžių naudininko daugiskaitos formos vartojamos dažniau negu trumposios, o ilgųjų / trumpųjų įvardžių vienaskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus. *MP III* dalyje vienaskaitos naudininko trumposios formos su galūne *-u* sudaro penktadalį visų trumpųjų naudininko formų, o *MP I* dalyje ir *PK* jų aptikta ženkliai mažiau. Rasti skirtumai rodo, kad *MP I* ir *III* dalių vertė skirtingi asmenys. Mažai tikėtina, kad Petkevičius yra prisidėjęs prie *MP I* ir *III* dalių vertimo.

ŠALTINIAI

MP – [Jokūbas Morkūnas,] *Poftilla Lietwiszka [...]* *Wilniwy [...]* *Metuofe Diewa* 1600.

- PK – [Merkelis Petkevičius,] *Polski z Litewskim Katechizm [...] Nakładem Jego Mści Pána Málcherá Pietkiewiczá [...] W Wilnie [...] 1598. 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmas. 2-as leid. (fotografuotinis), Kaunas, 1939.*
- RP – [Mikalojus Rėjus] *Postylla polka. Wilnie. 1954.*

LITERATŪRA

- Argamon, Shlomo, Shlomo Levitan 2005, Measuring the usefulness of function words for authorship attribution, *Proceedings of the ACH/ALLC Conference*, Victoria, BC, Canada. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.71.6935&rep=rep1&type=pdf>.
- Arumaa, Peeter 1933, *Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina*, Tartu.
- Eder, Maciej 2011, Style-Markers in Authorship Attribution A Cross-Language Study of the Authorial Fingerprint, *Studies in Polish Linguistics* 6, 99–114.
- Jakulytė, Dalia 2012, Knygos nobažnystės“ daiktavardžių kaityba, *Res humanitariae* 12, 20–45.
- Kazlauskas, Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika: (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius: Mintis.
- Koppel, Moshe, Jonathan Schler, Zigdon Kfir 2005, Determining an Author's Native Language by Mining a Text for Errors, *Proceedings of KDD '05*, Chicago IL. https://www.researchgate.net/publication/221654309_Determining_an_author's_native_language_by_mining_a_text_for_errors.
- Lučinskienė, Milda 1998, Morfologinių formų kaita J. Jaknavičiaus evangelijų leidimuose“, *Baltistica*, V priedas, 147–151.
- Mažiulis, Vytautas 1970, *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (Deklinacija)*, Vilnius: Mintis.
- Palionis, Jonas 1967, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.
- Pociūtė-Abukevičienė, Dainora 2005, Psalmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giesmynuose. XVI a.: nuo Nesvyžiaus katekizmo iki lietuviškųjų Merkelio Petkevičiaus vertimų, *Literatūra* 47 (1), 29–43.
- Ružaitė, Ilona 2005, *K. Sirvydo „Punktų sakymų“ II dalies daiktavardis ir būdvardis*, magistro darbas, Vilnius: VPU.
- Subačius, Paulius 2001, *Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai.
- Šilaičienė, Vilma 2004, *K. Sirvydo „Punktų sakymų“ daiktavardis ir būdvardis*, magistro darbas, Vilnius: VPU.

Vaičiakauskienė, Sonata 2004, 1759 metų „Ziwato“ gimininiai įvardžiai ir jų raida, *Kalbotyra* LIII (1), 81–92.

Zinkevičius, Zigmas 1980, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, t. 1. Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Zigmas 1988, *Senųjų raštų kalba*, t. 3, Vilnius: Mokslas.

Gauta: 2017-10-01

Priimta: 2017-12-10